

Zgodovinske ustanove

Narodni muzej v Ljubljani in njegovi problemi

Das Fortschreiten des Landes-Museums ist der Prüfstein
unserer Cultur!
Hohenwart 1832.

1. Muzej od 1821 do 1918. Zmerom močnejše se uveljavlja pri zgodovinarju zavest, da je tudi materialna kultura važen zgodovinski vir. Kar nam pisana sporočila včasih nepopolno ali pa celo izkrivljeno podajajo, nam objektivno zanesljivi materialni spomenik preteklosti dopolni ali korigira. Take spomenike slovenskega ozemlja zbira, hrani, proučuje in razstavlja med drugim Narodni muzej v Ljubljani. Zasnovan je bil v začetku 19. stoletja, ko se je podobno kot drugod po svetu tudi na Kranjskem pričela uveljavljati težnja po proučevanju posebnosti domače zemlje in človeka, znamenitih dogodkov preteklosti in kulturne ostaline nekdanjih rodov. Iz take miselnosti so do tedaj že zrasli pomembni rezultati: Linhartov Versuch einer Geschichte von Krain 1—2, 1788—1791, prvi resni koncept slovenske zgodovine; Vodnikova Geschichte des Herzogthums Krain, des Gebiethes von Triest und der Grafschaft Görz, 1809, Vodnikova misel o avtoktonosti Slovencev-Ilirov; Kopitarjeva Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark, 1808. V istem Zoisovem krogu, kateremu so pripadali Linhart, Vodnik in Kopitar, je nastala velika zbirka Zoisovih mineralov, kmalu za njo pa tudi v Ljubljani Hohenwartova zbirka konhilih. Sklep deželnega odbora za Kranjsko z. dne 4. VII. 1821, da se ustanovi v Ljubljani Kranjski deželni muzej, je bil potemtakem stvarno rezultat kulturnih prizadevanj slovenskega prosvetljenstva.

Od ustanovitve 1821 do l. 1918 je bil ta muzej po svoji nalogi enciklopedičen, po svojem delokrogu pa provincialen. Saj je bil edina muzejska ustanova na Kranjskem in je zato enciklopedično zbiral vse, kar se je tikalo kranjske preteklosti: arheologijo, umetnine, umetno obrt, narodopisne predmete, numizmatiko, grafiko, arhivalije, knjige, floro, fauno in geološki material. Bil pa je tudi dosledno omejen na področje kranjske dežele. To ga sicer ni oviralo, da ne bi izjemoma prevzel v svoje zbirke ta ali oni predmet iz ostalih področij Slovenije; omenim naj le negovsko čelado. Sprva je imel muzej prostore v Salendrovi ulici št. 3, nato v Križankah, nato v licejskem poslopju na sedanjem Vodnikovem trgu, od l. 1888 pa v svojem novem poslopju na Muzejskem trgu št. 1 in pod imenom »Rudolfinum«. Prvi kustosi so bili možje prirodoslovnih strok in metode, kakor F. J. H. Hohenwart (1771—1844), H. Freyer (1802—1866)

in K. Dežman (1821—1889), nato pa ljudje zgodovinskih področij, kakor A. Müllner (1840—1918), W. Schmid (r. 1875) in J. Mantuani (1860—1933). V veliko pomoč je bilo muzeju Zgodovinsko društvo za Kranjsko, pozneje pa Muzejsko društvo za Kranjsko. V krogu muzeja, obeh društev in muzejskih strokovnjakov so zrasle važne znanstvene publikacije. Omenim naj oba vodnika: Leitfaden für die das Landes-Museum in Laibach Besuchenden 1836 in K. Deschmann, Führer durch das Krainische Landes-Museum Rudolfinum in Laibach, 1888; poročila in revije: Landes-Museum im Herzogthume Krain, Jahresbericht 1 (1836—1837), 2 (1838); Jahresheft des Vereines des Krainischen Landes-Museums 1—3 (1856, 1858, 1862); Mitteilungen des Historischen Vereines für Krain 1—23 (1846—1868); Mitteilungen des Musealvereines für Krain 1—20 (1866, 1889—1907); Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko 1—19 (1891—1909); Argo 1—10 (1892—1903); Landesmuseum Rudolfinum in Laibach, Bericht für das Jahr 1906, 1907, 1908, 1909—1910, 1911—1912; Carniola 1—2 (1908—1909); Carniola nova vrsta 1—9 (1910—1918); posebne izdaje: Die Eröffnung des Landes-Museums in Laibach 1832; Special-Karte des Herzogtums Krain 1846; sezname deželnemu muzeju darovanih predmetov v Ilirskem listu in drugod.

Lahko trdimo, da je kranjski muzej od ustanovitve 1821 do konca prve svetovne vojne izpolnil v slovenskem kulturnem življenju pomembno vlogo, čeprav se svoje osrednje naloge, namreč naloge Narodnega muzeja Slovenije, ni zavedal. V zbirkah je nakopičil in rešil ogromne zaklade preteklosti naše zgodovine. S stališča razstavne tehnike pa je v novem poslopju po l. 1888 stal takrat na evropski višini.

2. Muzej od 1918 do 1945. S koncem prve svetovne vojne si je dotedanji kranjski deželni muzej Rudolfinum spremenil naslov v »Narodni muzej«. Ta naslov, ki ga muzej nosi še danes, ni bil zamišljen kot nekaka častna titulatura, temveč je bil zunanji znak nove naloge, ki naj bi jo muzej sedaj v novih razmerah vršil. Postal naj bi osrednji vseslovenski muzej. Ko se mu je na eni strani področje na ta način teritorialno razširilo, pa se je na drugi strani pokazala postopoma nujna potreba, da se muzej vsebinsko omeji na gradivo materialne kulture Slovenije od prazgodovine do 19. stoletja in da gradivo drugačne vrste prepusti že obstoječim ali pa šele nastajajočim muzejem. Tako so v Ljubljani večinoma z gradivom iz Narodnega muzeja nastale samostojne ustanove: za etnografsko gradivo Etnografski muzej 1923, za umetnine Narodna galerija, odprta 1933, za lokalno zgodovino Ljubljane Mestni muzej 1935, za prirodoslovje Prirodoslovni muzej 1944. Ta razvoj se je zaključil že po osvoboditvi z osamosvojitvijo Osrednjega državnega arhiva Slovenije 1945. Od teh ustanov sta samo Narodna galerija in Mestni muzej dobila prostore v drugih poslopih, druge tri pa so ostale v glavnem muzejskem poslopju. Osamosvojitve navedenih ustanov je pomenila konec enciklopedične epohe kranjskega muzeja. Muzeji so nastopili kot specializacije. Narodni muzej je obdržal v svoji kompetenci arheologijo, kulturno zgodovino, numizmatiko, grafiko in centralno muzejsko knjižnico. Postal je tako po svoji zasnovi Zgodovinski muzej Slovenije.

Z omejitvijo muzeja na specialna področja pa ni šla vzporedno teritorialna razširitev njegovega delokroga. Vprašanje primorskega in koroškega gradiva je z državnimi mejami po l. 1918 ostalo nerešeno. Močni muzejski središči v Mariboru in Ptujju sta smotrno zbirali gradivo s področja Štajerske in Narodnemu muzeju tega gradiva nista prepuščali. Narodni muzej sam pa tudi ni imel povsem točne predstave o tem, kateri predmeti naj bi prišli v centralni muzej in kateri naj bi ostali v pokrajinskih muzejih. Zato je kljub nekaterim izjemam v kulturnozgodovinskem materialu področje Narodnega muzeja praktično ostalo še vedno omejeno na ozemlje bivše Kranjske.

V letih 1918—1945 je muzej izvršil nekaj važnih nalog. V veliki meri je izvedel katalogizacijo svoje knjižnice, inventariziral je velik del slikovnega materiala, pridobil in inventariziral je mnogo pohištva in umetno-obrtnih predmetov, izvršil nekatere adaptacije v poslopju za prostore tehničnih delavcev. Manj uspeha je imel v arheologiji, kjer je bil dotok mnogo manjši kakor do l. 1918, ker se sistematična izkopavanja redoma niso vršila in je inventarizacija le počasi napredovala. Razstavna tehnika je ostala v glavnem pri starem. Med okupacijo je bil velik del zbirk spravljten v zaklonišča v poslopju. Od publikacij, ki jih je muzej izdal sam ali v zvezi z Muzejskim društvom za Slovenijo, naj omenimo: Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani — kulturno zgodovinsko del 1931 in Prirodopisni del 1933; J. Mal, Vodnik po ljubljanskem Mestnem muzeju 1939; Glasnik muzejskega društva za Slovenijo 1—26 (1919—1945). Vodstvo muzeja je bilo takrat v rokah kulturnega zgodovinarja in arhivskega strokovnjaka J. Mala (r. 1884).

V splošnem moramo ugotoviti, da Narodni muzej med obema vojnama ni mogel več dohitevati razvoja evropskih muzejev ne v prostorih, ne v razstavni tehniki, ne v vskladiščenju in konserviranju predmetov. Naloge osrednjega slovenskega muzeja ni mogel vršiti. Kljub temu pa je uspešno hodil po poti specializacije svojih zbirk in je v inventarizaciji zbranega gradiva in pridobivanju novega, posebno v kulturni zgodovini, napredoval.

3. Preureditev zbirk po l. 1945. Ob osvoboditvi je bilo treba predmete, ki so bili med okupacijo v zakloniščih, postaviti ponovno v razstavne prostore. Sama po sebi se je ob tem pojavila misel, da je treba razstavo urediti po modernih muzeoloških načelih. Največja ovira pri odločanju o novi postavitvi pa je bil tesen in nelogično razvrščen razstavni prostor v Narodnem muzeju v ožjem smislu kakor tudi v ostalih dveh muzejih. Zato se je l. 1945 muzej omejil na preureditev arheoloških zbirk, ki so bile do tedaj z izjemo eksponatov Ljubljanskega barja in deloma rimske Emone najbolj konservativno eksponirane. Postavilo se je načelo, da je v eksponatni razstavi treba predvsem gledati na nestrokovnega obiskovalca in da je treba upoštevati v veliki meri optično-estetske ter ostale popularizacijske momente. Ureditev je bila izrazito provizorna. Važna je toliko, ker je skušala prvič v naši muzeologiji spet dohiteti muzeološko bolj napredne dežele. Glavna in še sedaj veljavna preureditev pa se je izvršila pozimi in spomladi 1947 z večjo investicijo ministrstva za prosveto. Preureditev je zajela vse poslopje muzeja. Že prej je bila

zopet odprta avla z glavnim vhodom, ki je do tedaj bila uporabljena za razstavo nekaterih kulturnozgodovinskih predmetov. Prirodoslovni muzej je izgubil tri dvorane v pritličju, zato pa je dobil polovico hodnika v prvem nadstropju in eno dvorano prav tam. Etnografski muzej je izgubil eno dvorano v prvem nadstropju in del hodnika prav tam, dobil pa je izpraznjene tri dvorane v pritličju. Narodni muzej je v prvem nadstropju izgubil polovico hodnika in eno dvorano manjšega tipa, kar je oboje odstopil Prirodoslovnemu muzeju, pridobil pa je eno veliko dvorano in del hodnika v prvem nadstropju, do tedaj v domeni Etnografskega muzeja. Narodni muzej je svoje arheološke zbirke razen lapidarija, ki je neizpremenjen ostal v pritličju na hodniku, razširil iz dotedanjih treh malih dvoran in ene velike v dve mali dvorani in tri velike. Kulturnozgodovinske zbirke pa je eksponiral na polovici hodnika v prvem nadstropju. S tem je bil dosežen vsaj kolikor toliko logičen muzejski itinerarij: Etnografski muzej je zaključena enota v pritličju, obiskovalec v prvem nadstropju pa ima na vsaki polovici nadstropja prirodoslovje oziroma zgodovino, pri čemer je itinerarij v zgodovinskem sektorju tak, da prične obiskovalec ogled v prazgodovini in ga zaključi v meščanski kulturi 18. stoletja. Istočasno so bile izročene skoraj vse slike in plastike Narodni galeriji, velika umetno-obrtna in folklorna zbirka Grebenčeva pa Etnografskemu muzeju. Poleg poenotenja itinerarija je bila s preureditvijo dosežena, oziroma so bili v načrtu še naslednji momenti (sedaj se omejujem samo na Narodni muzej v ožjem smislu): Po strokovni liniji naj zbirka sedaj prikazuje razvoj materialne kulture v Sloveniji in z njo zvezanih zgodovinskih procesov v velikih etapah družbenega razvoja. Tako naj prikaže prazgodovinski oddelek dobo praskupnosti in njeno diferenciacijo, rimski oddelek dobo sužnjeposestniške civilizacije rimske province, zgodnjeresednjeveški oddelek in kulturnozgodovinski del pa fevdalno kulturo ter njeno diferenciacijo in propadanje v dobi zgodnjega kapitalizma. V arheološkem oddelku je bila razstava urejena po strogem principu grupacije po najdiščih. V okviru posameznih najdišč so upoštevanii le deloma tudi spoji najdb po posameznih grobovih, to pa zaradi nehomogenega gradiva, ki je v muzeju pri roki. O tem se bo govorilo še v naslednjem poglavju. Poleg razstave po najdiščih je deloma prikazan tudi tematski razvoj posameznih procesov, tako n. pr. razvoj kovane sekire v prazgodovini, razvoj fibule in podobno. V rimski razstavi je obstajala težnja, prikazati tiste elemente, ki so pomembni za tako imenovano provincialno kulturo, kar zlasti prihaja do izraza v materialu iz Drnovega in Novega mesta. Rimski oddelek je povezal po modernih muzeoloških načelih predmete v vitrinah s prosto stoječimi plastikami, napisi in mozaiki. V zadnji dvorani je bil postavljen močan poudarek na staroslovensko gradivo. V kulturnozgodovinskem oddelku, ki je bil omejen samo na hodnik, ni bilo zato mogoče zasledovati istih vsaj deloma ekstenzivnih postopkov, kakor smo to storili v arheološkem oddelku. Zato se je razstava v tem sektorju omejila na eno tematsko skupino. Prikazana je doba 15. in 16. stoletja s štirimi osnovnimi elementi, ki so tedaj v Sloveniji uveljavljali svoj vpliv. To je vdiranje Turkov, kmečki upori, reformacija in slovenska tiskana knjiga. V okviru razkranjanja fevdalne kulture in porajanja meščanske kulture je bil tu podan

prerez materialne kulture te dobe v Sloveniji. Da je ta prerez tako shematičen, bo delno viden vzrok iz naslednjega poglavja števil. 5.

Poleg znanstvene strani razstave v modernem smislu pa je bil tudi upoštevan muzeološki princip estetske razstave. Razredčene in adaptirane so bile vitrine, vprašanje osvetljave se je izboljšalo, ne pa še rešilo, s svetlo barvo sten namesto dotedanje pompejansko rdeče, na stene so prišle fotografije in karte ter estetsko risani napisi, napisi so prišli tudi v vitrine. V arheološkem oddelku je bilo razstavljenih komaj 10 odstotkov predmetov, namesto vsaj 60 odstotkov dotedanjih razstavljenih predmetov v primeri z vsem arheološkim materialom muzeja. Skratka, muzej je dobil z itinerarijem in tehniko razstave zrak, da se zbirke niso več dušile. Preureditev v l. 1947. brez pretiravanja pomeni mejni dogodek v zgodovini Narodnega muzeja.

4. Arheološko-prahistorični oddelek. Najvažnejša naloga v oddelku je revizija predmetov, pri čemer je treba ugotoviti, koliko se navedbe inventarne knjige ujemajo z zapiski na predmetih samih, koliko je predmetov izgubljenih in koliko poškodovanih ter končno, koliko je še neinventariziranih predmetov. Revizija še traja, vendar pa se že danes lahko ugotovi tale slika: število predmetov neznanega najdišča je zelo majhno. Dobro so označena najdišča, slabo oziroma prav slabo pa okolnosti, v katerih so bili predmeti dvignjeni, ter spoji med skupinami predmetov. Zlasti velja to za grobove, ki so kot skupine ohranjeni n. pr. iz Emone in Kranja, ne pa n. pr. iz Vač ali Dmrovega. Ker je objava v literaturi na splošno precej sumarična in večinoma brez ilustrativnega gradiva, je študij teh grobnih in podobnih skupin otežkočen, v večini primerov pa sploh onemogočen. Tudi zapiski v muzejskem arhivu so nepopolni, mnogo zapiskov pa so obdržali strokovnjaki, ki so predmete izkopavali, v svoji zasebni lasti, ne da bi jih objavili. Vrednost arheološkega gradiva je torej predvsem v izredno bogatem raznoličju tipoloških vrst. Druga karakteristika, ki se je ob reviziji izrazito pokazala, je ta, da imamo povečini opraviti z materialom iz grobov, šele v drugi vrsti pa z materialom iz naselij. Dalje je tudi material iz naselij zaradi pomanjkljivih zapiskov zelo problematičen. Med glavne sestavine arheološkega materiala v muzeju spada Ljubljansko barje, dolenski Hallstatt, Vače, Dmovo, Emona, Kranj in Bled. Stanje predmetov je v keramiki in bronu dokaj dobro, v železu pa slabo in deloma celo kritično. Gradivo, ki je prišlo v muzej po l. 1918, je v precejšnji meri še nepreparirano. Inventarne knjige so toliko koristne, ker pač mnogo gradiva, nad 20.000 številčk, fiksirajo, toda podatki v njih so zelo skopi tako v opisu predmeta kakor tudi v podatku o najdišču. Pri nobenem predmetu ni navedeno mesto shrambe v muzeju, kar otežkoča in praktično onemogoča uporabo predmetov. Fototeka je precej obsežna in šteje okoli 6.000 negativov, s čimer je podana dobra osnova za nadaljnje delo. Neinventariziranih je dobra tretjina predmetov.

Po l. 1945 je bila posvečena velika skrb muzejskemu delu na terenu. Na tem mestu ni priložnosti o tem obširneje izpregovoriti. Glavno načelo, ki se je muzej po njem ravnal, je bilo redno obsežnejše izkopavanje kakega arheološkega najdišča, in sicer doslej radi uvajanja v tehniko izkopavanja samo grobišč (Stična 1946, Bled 1948 do 1949). Upoštewane so bile vse

moderne metode izkopavanja, zlasti velika skrb se je posvetila tehnični dokumentaciji. Muzej je sistematično pridobil opremo za izkopavanje, orodje, barako, slamnjače, instrumente in aparate, tako da ima sedaj kljub pomanjkanju deviz in skromnim možnostim vendarle dovolj dobro opremo za delo na terenu.

Po osvoboditvi je oddelek precej podrobno proučeval preparatorske metode. Kot glavni rezultat je treba omeniti izsledke o čiščenju železa na osnovi kombinirane elektrolitične in kemične metode (R. Berce, Konserviranje železa, Varstvo spomenikov 2, 1949, 28—30), dalje je muzej preizkusil in uvedel lepilo na bazi acetona in celuloida.

Muzej je več ali manj že organizacijsko uredil odnose za terensko delo med seboj in med obema ustanovama, ki se z arheologijo bavita, t. j. z arheološko sekcijo Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter z arheološkim referatom Zavoda za varstvo kulturnih spomenikov.

V arheološko-prahistoričnem oddelku se v bližnji bodočnosti na osnovi zgoraj nakazane problematike pojavljajo naslednje naloge: ob reviziji, ki je v telku in bo v doglednem času končana, je treba začeti z izdajanjem katalogov arheoloških zbirk. Vzporedno s tem bo sama po sebi urejena kartoteka predmetov in njihova fototeka. Seveda pa se bo kasneje pokazala nujnost nove inventarizacije prav vseh predmetov, toda tako, da bodo dosedanje številke v inventarju, ki so že prišle v literaturo, obdržane. Terensko delo bo treba vršiti v dosedanjem obsegu. Pri razstavnem gradivu pa bo nujno storiti še korak dalje s tem, da bodo povečane tematske skupine in da se bodo priredile primerne makete. Glavni del maket bi naj obsegal naselja ali pa tiste skupine življenjskega ambienta, ki prikazuje najvažnejše družbene procese (topilnice, keramične peči, vojaški tabori). Za takšne makete pa bo mogoče dobiti primerno gradivo šele tedaj, ko se bodo terenska raziskovanja v tej smeri povečala, kajti sicer bomo prisiljeni, da ostanemo pri več ali manj točnih analogijah iz gradiva drugih arheoloških področij izven Slovenije. Želeti pa bi bilo, da so tudi pri maketah zastopane realne situacije iz Slovenije.

Kritično je vprašanje tistih arheoloških skupin, ki jih muzej po svojih strokovnjakih ne pridobiva. Tak je n. pr. arheološki material paleolitika. Za sedaj nima Narodni muzej kljub temu, da je Slovenija klasična dežela jugoslovanskega paleolitika, niti enega artefakta iz te dobe. Nekaj važnih predmetov, ki so po drugih muzejih Slovenije, bo mogoče ponazoriti z odlivki, treba pa bo vsaj nekaj gradiva pridobiti tudi v originalih.

5. **Kulturnozgodovinski oddelek.** V tem oddelku obstaja najprej problem gradiva. Kalkšno mora biti gradivo, ki ga označujemo z besedo »kulturnozgodovinski«? Najprej iz tega področja izločimo arheološko gradivo nekako do l. 1000 našega štetja. Ta časovna meja je metodično in tudi historično utemeljena, o čemer pa tu ne bomo dalje govorili. Gradivo iz naslednjih dob pa moremo gledati pod aspektom umetne obrti ali kulturne zgodovine v klasičnem, šolskem smislu te besede, ali pa politično-družbene zgodovine. Dosedanje zbirke muzeja vsebujejo ikografske predmete (portrete in topografske upodobitve), tekstilije, keramiko, kovinske predmete, zlasti pa pohištvo. Kot take imajo zbirke izrazito

umetnoobrotni značaj. Kolikor se da ugotoviti, izvira mnogo teh predmetov iz obrtniških delavnic Slovenije. Le v manjši meri imajo zbirke kulturno-zgodovinski značaj, oziroma je ta njihov aspekt bolj kritičen. To pa radi tega, ker je za mnoge predmete neznana tako provenienca nastanka kakor tudi provenienca kraja, kjer se je predmet nahajal. Kolikor pa so taki podatki znani, niso vsi predmeti iz Slovenije in imajo zato bolj splošno kulturnozgodovinski značaj kakor pa specialno za slovensko kulturno zgodovino. Predmeti, ki se tičejo slovenske kulturne zgodovine ali pa celo same politične zgodovine, so dokaj redki. V to vrsto prištevamo predvsem slikovni material, slovenske tekstilije iz 16. stoletja, Hasanov plašč iz bitke pri Sisku, kranjsko zastavo iz turških bojev, nekaj zanesljivega inventarja slovenskih gradov, cehovske predmete, ljubljansko fajanso, škofjeloške kovane predmete, prešerniana in podobno.

Vsekakor je naloga kulturnozgodovinskega oddelka spričo takega stanja kritična. Če hočemo dosledno zasledovati in zaključiti proces, ki se je v funkciji Narodnega muzeja od njegove ustanovitve 1821 do danes razvil, je gotovo končni cilj tega razvoja osrednji zgodovinski muzej Slovenije. Ta muzej naj bi prikazal najvažnejše teme iz politične in kulturne zgodovine Slovencev ter dežele, ki jo zavzemajo. S tega stališča pa je jasno, da je za nekatere periode ohranjenega le zelo malo izvirnega gradiva. Tu bodo prišli na pomoč karte, diagrami, makete in arhivski material. Mnogo predmetov kulturnozgodovinskega značaja, ki pa niso vezani na posamezne dogodke, bo služilo za ilustrativno analogijo. Vendar pa bo poleg takega muzeja še vedno pereče vprašanje pravega umetno-obrotnega muzeja oz. oddelka. Tak oddelek je v Ljubljani zelo potreben, spričo gradiva v Narodnem muzeju pa tudi ob osrednjem zgodovinskem muzeju istočasno docela možen.

Dotok v oddelek se je od 1945 dalje vršil s posameznimi nakupi v precejšnji meri. Žalostno poglavje v tej zvezi pa predstavlja dotok iz Federalnega zbirnega centra. Ta ustanova bi po vsej verjetnosti mogla in tudi morala nuditi muzeju prvenstveno kulturnozgodovinski material za njegove zbirke. Mnogo tega materiala je sicer za muzej namenjenega, toda le majhen del je prevzet po muzeju. Pri odbiranju muzej ni bil pri-tegnjen. Predmeti so v zelo slabem stanju, provenienca je večkrat dokaj negotova. Ne pretiravamo, ako zapišemo, da smo v obravnavanju tega gradiva zamudili za ljubljansko muzeologijo izredno priliko, ki se ne ponavlja mnogokrat.

Že v točki 3. je bilo omenjeno, da je eksponiran iz kulturnozgodovinskega oddelka samo majhen del predmetov na hodniku v I. nadstropju po principu tematske razstave. Tema razstave je 15. in 16. stoletje. Del ostalega gradiva je razstavljen v Mestnem muzeju v Ljubljani, kjer pa tudi ne bo mogel v novi obliki mestnega muzeja, ki se bo omejil samo na Ljubljano ter bo le v majhni meri operiral z analogijami, dolgo obstajati. V načrtu je adaptacija blejskega gradu za reprezentančen kulturnozgodovinski muzej, kamor bo tudi odšlo mnogo gradiva. Vendar pa ostane še vedno odprto in zelo pereče vprašanje kulturnozgodovinskega oziroma, kakor vidimo sedaj, zgodovinskega muzeja ali oddelka v Ljubljani sami. Dodajmo še ugotovitev, da so se predmeti zaradi dvakratne selitve v mu-

zejskih skladiščih deloma pokvarili, dalje, da od 1945 do danes oddelek nima nobenega stalnega strokovnega uslužbenca. Inventariziranih predmetov je nad 15.000, vseh predmetov pa je nekaj nad 20.000.

6. Numizmatični kabinet. Če so po klasični definiciji za obstoj kabineda potrebni zbirka, prostor, personal in kredit, potem je muzej svoj numizmatični kabinet pričel formirati. Gradi se poseben prostor za numizmatični depo, zbirko pa upravlja poseben kustos. Zbirka, ki je samo delno in zasilno inventarizirana, obsega okoli 50.000 kosov. Pomembne so skupine keltskih novcev, novcev rimskega cesarstva, slovenskih srednjeveških novcev, Avstrije in Italije. V teku je inventarizacija in sistematizirana postavitev vseh zbirk. Dokončana je italijanska zbirka, v teku je delo na avstrijski zbirki, na novcih bivših avstrijskih dežel in posebej na srednjeveških novcih Slovenije. Kar se tiče znanstvene problematike, je najbolj pereče vprašanje pravilno zajetje terenskih najdb. Mnogo je najdb posameznih novcev na terenu, mnogo tudi novcev v raznih zasebnih rokah, ki se gubijo brez koristi. V sistematski zbirki muzeja bi utegnili postati dragoceni. Posebno važno je z zgodovinskega stališča vprašanje depojskih najdb. Tu se je samo deloma posrečilo stvari rešiti pravočasno. Precejšnja ovira pri tem je zapleteno finančno poslovanje z gotovino, ki pa je za delo s terenom neobhodna. Kabinet se omejuje v zbiranju predvsem na področje Keltov v naših krajih, rimskih novcev, italijanskih in avstrijskih novcev ter jugoslovanskih novcev. Največjo možno popolnost bi hotel doseči v slovenskih srednjeveških novcih. Ostala področja numizmatike obravnava kabinet samo periferno, papirnatega denarja ne zbira, medalje pa v omejenem merilu. Evidenca materiala ljubljanskega numizmatičnega kabineda bo za zgodovinarja zelo velikega pomena. Poleg zbirk v Celovcu, Gradcu in na Dunaju bo Ljubljana ena od osnov za bodoči Corpus Numorum Slovenicorum. Med najvažnejšimi pridobitvami zadnjih let bi omenili nov tip celjskega pfeniga, izredno redki novce Latisane, veliko najdbo iz Radeč, najdbo iz Trebnjega, najdbo iz Ribnice in večji dotok avstrijskih zlatnikov.

7. Grafični kabinet. Po osvoboditvi se je grafična zbirka v Narodnem muzeju, ki je bila do tedaj priključena Muzejski knjižnici, uredila v samostojen grafični kabinet. Dobila je svojega kustosa in prostor. Vršila se prva inventarizacija zbirke. Material zbirke, ki sega že v sredino 19. stoletja, obsega večja grafična področja baročne grafike. Nekaj kosov je tudi starejših, ob koncu te dobe pa je važen zlasti grafični opus Jamscha-Ziegler. Moderne grafike kabinet za sedaj ne zbira, njegova kritična meja je prva litografija v 19. stoletju. Slovenica v zbirki so še vedno nepopolna, na srečo pa niso posebno razsežna. Grafična zbirka bo važna za bodoči zgodovinski muzej, ker vsebuje v svojih portretih in pokrajinah prav veliko število slovenskih oziroma s slovensko zgodovino povezanih prizorov. Sedaj so ti listi še pridruženi potrtretni in topografski zbirki knjižnice, kjer so pomešani s fotografijami. Predvidena je delitev tega materiala. Zelo velika zbirka, ki predstavlja aneks pravi grafični zbirki, obsega nabožne podobice. Med njimi so slovenica v dokaj veliki meri zastopana. Dotok grafičnih listov je razmeroma majhen. Nakupljena je bila zbirka ljubljanskega zbiralca Pavla Wintra, ki pa je prišla v muzej že močno

okrnjena. Kabinet nima posebnih prostorov za grafično razstavo. Vprašanje vskladiščenja, map in zaščitnih kartonov je predvsem materialnega značaja.

8. Muzejska knjižnica. Med najpomembnejšimi oddelki v Narodnem muzeju je Muzejska knjižnica. Podobno kakor pri večjih svetovnih muzejih je tudi Muzejska knjižnica v Ljubljani samo deloma interno priročna knjižnica za muzejskega uslužbenca oziroma za strokovnjaka, ki študira muzejske zbirke. V največji meri je knjižnica velika historična biblioteka znanstvenega značaja in v celotni biblioteški strukturi Slovenije med najvažnejšimi. Zvezkov ima okoli 110.000, med njimi mnogo unikatov iz slovenske literature oziroma mnogo redkih del, ki se tičejo neposredno Slovenije. Obsežna je arheološka knjižnica, kjer so zlasti dobro zastopane revije. Skoraj nepregledno je število brošur, lepakov, letakov, gledaliških listov, priložnostnih tiskov in podobnega gradiva. Velika je zbirka zemljepisnih kart. Rokopisov knjižnica načeloma ne zbira, hrami pa več prešernian, med njimi revizijski rokopis Poezij ter zapuščino prešernoslovca Avgusta Žigona.

V knjižnici so nameščeni trije uslužbenci. Prostora pa ima samo dva, od katerih je čitalnica hkrati tudi edini poslovalni prostor, istočasno pa zasedena ob vseh stenah z gradivom Osrednjega državnega arhiva. Skladišče je za sedanje število knjig vsaj za 50 odstotkov pretesno. Dotacija 50.000 dinarjev za materialne izdatke je mnogo prenizka. Knjižnica nima dolžnostnih izvodov iz Slovenije, kar je po soglasnem mišljenju muzeja nepravilno. Inozemski dotok strokovnih knjig praktično ne obstoji. Edino izjemo predstavljajo nekatere redke zamenjave, zlasti arheološkega značaja. Po l. 1945 je knjižnica nakupila mnogo antikvarnih knjig, vendar samo v obsegu svojih malih kreditov. Dodelitev knjig iz Federalnega zbirnega centra je bila skoraj brezpomembna, kar je za knjižnico predstavljalo občutno škodo. Precej inozemskega periodičnega tiska je v knjižnici depniranega kot last Zgodovinskega društva za Slovenijo.

Muzejska knjižnica je po vsem povedanem važna biblioteška ustanova Slovenije v kritičnem stanju svojega življenja. Najbolj potrebni so ji dolžnostni izvodi iz Slovenije, dalje smotrna razdelitev nakupov inozemske literature med njo in ostalimi ljubljanskimi znanstvenimi knjižnicami, končno pa povečane dotacije in v doglednem času tudi prostori.

9. Tehnični problemi muzeja. Vzporedno z napredovanjem razstavnih prostorov in povečane administracije raznih muzejskih ustanov pod skupno streho pa se niso večali delovni prostori za strokovne oddelke niti ne prostori za skladišča. Tako stoji narodni muzej danes pred dejstvom, da so njegovi delovni prostori neprimerni oziroma premajhni v taki meri, kakršna že dejansko ovira nemoteno strokovno delovanje. Laboratorijski prostori bi se mogli urediti v kleti, za kar pa bi bile potrebne precejšnje investicije, ki jih v bližnjem času ne bo mogoče dobiti. Najslabše pa je stanje s skladišči. Po modernih muzeoloških načelih so res zbirke v razstavnih dvoranah preurejene in razredčene. Toda v takem primeru morajo eksponate istočasno spremljati sistematske zbirke v depojih. V njih je šele možen študij predmetov za strokovnega uslužbenca muzeja in za ostale strokovnjake. Šele z njimi je tudi možen pregled in kontrola stanja teh predmetov. Takih sistematskih depojev muzej sploh

nima. Z velikim naporom se pridobivajo zasilni depojski prostori za arheologijo, kjer pa mora biti večina predmetov spravljena namesto v vitrinah v škatlah, tako da so težko dostopni in da so pri pregledovanju podvrženi okvaram. Obsežne kulturnozgodovinske zbirke nimajo depoja. Kljub takemu stanju se še ni posrečilo dobiti zamje v Ljubljani nekje primerno skladišče. Problem bi bil v mnogočem rešen, ako bi se po že izdelanih načrtih adaptiralo podstrešje muzeja. Investicije pa bi bile velike.

10. Znanstvene in popularizacijske naloge. Med znanstvenimi nalogami najvažnejše je inventariziranje zbirk, kartoteka predmetov, povezava s terenom ter objava katalogov. O teh vprašanih se je govorilo že v prejšnjih poglavjih. Med popularizacijske naloge pa pride na prvo mesto smotno razstavljanje gradiva. Težave, ki so s tem zvezane, so predvsem v prostorih, dalje pa tudi v problematiki eksponatnega gradiva, ki je zlasti v kulturni zgodovini pereča. Arheološko gradivo je bolj dognano, zato pa je pri njem na drugi strani potreba po psihološkem približanju do obiskovalca večja. Kajti to gradivo ni neposredno estetsko emocionalno in potrebuje zato izrazitejšega obravnavanja. Se neresen problem so primerna vodstva po zbirkah. Navadno prihajajo v muzej tako velike skupine, da se vodstvo nujno razkroji v posamezne nepovezane skupine. Za primerjavo z drugimi muzeji ne bo odveč, ako navedemo še to, da so zbirke poleti odprte dnevno, pozimi pa dvakrat tedensko in da je ogled brezplačen. Zdi se, da bo vprašanje stikov z množicami obiskovalcev, ki so žejne lepega, zanimivega in poučnega muzeja, še precej časa iskalo prave rešitve. Vsekakor pa bodo najboljša propaganda za muzej dobro urejene zbirke same.

11. Muzejsko teritorialno področje. Že v uvodnih poglavjih in deloma tudi kasneje je bilo videti, da je obstoj Narodnega muzeja upravičen predvsem s stališča osrednje muzejske ustanove. Kot tak bi moral muzej prikazovati v prerezu arheološko in kulturnozgodovinsko življenje vse Slovenije v etničnem smislu besede. Opisani so bili tudi razlogi, zaradi katerih muzej te naloge ni mogel vršiti. Sedaj se po osvoboditvi ponovno postavlja vprašanje odnosa Narodnega muzeja do pokrajinskih in krajevnih muzejev. Področja teh muzejev so omejena na manjše krajevne enote. Njihova naloga je, da s tega področja zbirajo prav vse, kar se materialne kulture tiče. Stremeti morajo za kompletnim gradivom, ne za tipičnim. Pri tem je treba upoštevati, da je arheološko in tudi drugo gradivo najbolj umljivo v neposredni bližini kraja, od koder izhaja. Upoštevati je dalje treba načelo nedeljivosti skupin, ki spadajo v eno celoto. Iz tega sledi, da je gradivo v načelu treba prvenstveno predložiti neposrednemu in bližnjemu lokalnemu muzeju. Narodni muzej pa stremi za tipiko. V njegovih eksponatih se mora odražati materialna kultura vse Slovenije ne v specialnem, ampak v tipičnem prikazu. Zato bo to gradivo po vsej verjetnosti s sporazumom med muzeji Narodni muzej za eksponate vedno mogel dobiti. Kakor Narodni muzej rad in dosledno posoja svoje predmete v eksponatne namene drugim muzejem v Ljubljani in je to pripravljen storiti tudi za muzeje izven Ljubljane, tako bo s posojanjem predmetov, ki jih krajevni muzeji ne potrebujejo, naloga osrednjega muzeja olajšana.

Tu mislimo izključno le na eksponiranje, ne pa na vskladiščenje predmetov. Kar se tiče sistematskih zbirk, je osrednji muzej še vedno istočasno tudi pokrajinski muzej za velik del Slovenije, od koder more svoje sistematsko študijsko gradivo črpati. Unikati iz posameznih pokrajin se lahko tudi predstavijo v kopijah. V vseh vprašanih teritorialne kompetence gre za konkretne rešitve od primera do primera in so brez koristi vsaka podrobnejša načelna razmotrivanja. Trdno je samo dejstvo, da dosedanje zbirke Narodnega muzeja materialne kulture vse Slovenije ne predstavljajo.

12. Specialni ali kompleksni muzej. Razmotriti moramo končno še vprašanje, ali naj se Narodni muzej deli v dva samostojna muzeja, to je v Arheološki muzej Slovenije in v Zgodovinski muzej Slovenije, ali pa naj muzej ostane kompleksnega tipa, torej enoten Narodni muzej. Za sedaj se nam zdi to vprašanje docela teoretične narave, ker bi bilo ustanavljanje novih muzejev brez novih prostorov in strokovnega kakor tudi tehničnega osebja samo škodljiv muzeološki snobizem. Vendar pa je teoretično to vprašanje že aktualno in za diskusijo zrelo. Vsaka od obeh nakazanih rešitev ima nekaj za se. Devetnajsto stoletje, katerega otrok je Narodni muzej, je bilo stoletje pozitivistične enciklopedičnosti, dvajseto stoletje pa je stoletje specializacije. Vsako strokovno področje ima danes toliko svojevrstnih aspektov in tako obsežno interno problematiko, da je pøseganje v enciklopedičnost brez dvoma strokovnemu delu škodljivo. Samostojni arheološki muzej bi se uvrstil ob stran arheološkim muzejem v Zagrebu, Splitu, Puli in Skoplju. Že na zunaj bi s svojim naslovom in z nujnimi omejitvami v personalu na res strokovne arheološke delavce kazal znanstveni značaj svoje specialne stroke. Njegovo področje bi kronološko segalo od paleolitika do konca staroslovenske epohe, teritorialno pa bi obsegalo vso Slovenijo. Kontakt z inozemstvom in z arheološkimi centri v domovini bi bil neposreden. Proračunsko bi bil samostojen. Onemogočena bi bila laična obravnava njegove problematike, diletantizem in enciklopedičnost. Isto velja za Zgodovinski muzej. Poleg tega bi tak muzej, ki bi posebej predstavljal zgodovino slovenskega naroda v njegovi materialni kulturi, ne bil obremenjen z velikim oddelkom prazgodovine in rimske dobe ter bi logično pričel svoje gradivo z naselitvijo Slovencev. Po svoji politični in družbeni funkciji bi bil eminentno vodilni muzej Slovenije. Njegova naloga glede zbiranja materiala s področij ostalih muzejev pa bi bila lahka, ker bi to gradivo bilo razmeroma maloštevilno.

Toda enciklopedičnosti kompleksnega muzeja tipa 19. stoletja ne smemo zamenjavati s sintetičnim muzejem 20. stoletja. Specializacija je nesmiselna, ako nima svojega končnega cilja v celotnem aspektu nekega problema. Poleg tega je konkretno razdelitev materiala med Arheološkim in Zgodovinskim muzejem za zgodnji srednji vek problematična. Izkopanine staroslovenske kulture z Bleda so enako važne za oba muzeja. Prav tako si težko zamislimo Zgodovinski muzej slovenskega naroda, ki bi ne posegel v svojih zbirkah na etnogenezo Slovencev in s tem nujno v prazgodovino ter rimsko dobo našega ozemlja. Zgodovinski muzej bi imel, kar se tiče eksponaže in seveda ne, kar se tiče sistematskih zbirk, v nekih področjih iste naloge kakor Arheološki muzej. Ali z drugimi besedami, da obnemo vprašanje drugače: kaj je cilj Arheološkega muzeja v njegovih

ekspozitih (ne v sistematičnih študijskih zbirkah), ako ne družbena, kulturna in politična zgodovina slovenskega ozemlja, prikazana z materialno kulturo, od paleolitika do zgodnjega srednjega veka? Zdi se nam torej, da je delitev obeh muzejev bolj metodična v smislu sistematskih zbirk kakor pa muzeološka v smislu prikazovanja gradiva. Sistematske zbirke, pa so samostojne tudi, ako jih upravljajo samostojni oddelki s specializiranim strokovnim osebjem v posebnih prostorih in s posebnim proračunom.

Naše mišljenje je, da potrebuje Ljubljana in s tem Slovenija en osrednji Narodni muzej izrazito zgodovinskega značaja. Ta bi po svoji tematiki obsegal vse epohe razvoja slovenskega ozemlja, ljudstev, ki so na njem prebivala, in slovenskega naroda, ki se je etnogenetično na njem formiral iz priseljenih Slovencev in starih prebivalcev. Muzej bi v razstavnih prostorih obravnaval vse posamezne epohe zgodovinsko, to je s stališča družbenega razvoja v najširšem smislu besede. Predmeti, ki v ta okvir ne gredo, pa prav gotovo ne spadajo v moderno razstavo muzeja, pa naj bo to potem že kompleksni ali pa specialni muzej. Tako ne gre razstavljati v arheološkem oddelku ali muzeju predmetov po njihovi sistematični, ampak po njihovi tematiki. Isto velja tudi za kulturnozgodovinski oddelek ali muzej. Gotovo pa se iz kulturnozgodovinskega oddelka lahko loči še poseben umetno-obrtni muzej, kakor smo to nakazali zgoraj. Med tematsko razstavo in sistematskim depojem pa bi bila živa zveza utrjena še takrat, ako so predvidene poleg stalne razstave v muzejskih dvoranah tudičasne razstave posameznih oddelkov, skupin, problemov, raziskavanj itd. Seveda pa je za te razstave nujno potreben prostor v samem muzejskem posloplju, ker se predmeti pri večjem transportiranju samo kvarijo. Shema kompletnega Zgodovinskega muzeja bi bila nekako naslednja: I. Uprava z generalnim direktorjem in administrativno, tehnično pisarno. Šefi posameznih oddelkov z generalnim direktorjem tvorijo upravni svet muzeja. II. Arheološki oddelek: a) prazgodovina, b) rimska doba, c) zgodnji srednji vek. III. Numizmatični kabinet, obsegajoč dobo od leta 1000 dalje. V. Grafični kabinet kot aneks kulturnozgodovinskega oddelka. V. Muzejska knjižnica. Preparatorski laboratoriji in tehnično osebje bi bilo vezano na posamezne oddelke, toda v prvem času bi bilo smotno te laboratorije neposredno priključiti upravi kot celoto zaradi pomanjkanja prostorov, strokovnjakov in materiala.

Ko smo tako v idealnem okviru zarisali delokrog in značaj Narodnega muzeja, se moramo končno vprašati še po prostorih, ki jih naš muzej potrebuje. Sedanji prostori v muzejskem posloplju ne morejo biti merilo in ne ustrezajo potrebam. V bližnjem času bodo morali sicer zadostovati pod pogojem, da se za kulturnozgodovinski depo najde neka dodatna rešitev v izdatni meri. Vendar pa je treba že sedaj misliti na daljšo bodočnost, v kateri bo problem ljubljanskih muzejev dozorel. Če pustimo ob strani razselitev ustanov, ki sedaj živijo pod skupno streho, to je Narodnega, Etnografskega in Prirodoslovnega muzeja ter Osrednjega državnega arhiva Slovenije, potem je gotovo potrebna za Narodni muzej nova stavba. Sedanje posloplje bi zadostovalo samo za arheološki oddelek. Za kulturnozgodovinski oddelek bi bilo potrebno dograditi nov paviljon. Vendar pa kaže

praksa v Sloveniji in v inozemstvu, da se kulturnozgodovinski oddelki najboljše počutijo v historičnih stavbah. V Sloveniji so lepi primeri v vseh treh glavnih pokrajinskih muzejih v Mariboru, Celju in Ptuj, omenim naj še bližnji Varaždin. Nemogoče je kljub ogromnim stroškom za nova poslopja vzbuditi v moderni stavbi ambient baroka ali gotike. Kjer so predmeti kakor pri nas v Ljubljani že sami po sebi v veliki meri precej nereprezentativni in brez večjega estetskega učinka, pa pride to vprašanje še izraziteje do veljave. Čisto drugačen pa je položaj v arheologiji. Tu je obveljalo načelo moderne prezentacije predmeta. V tem smislu je šla tudi preureditev v Narodnem muzeju v l. 1947. Iz naših krajev je treba omeniti novo urejeni mali muzej v Nišu in razstavo o gradišču Mrsunjski lug v Zagrebu. Iz inozemstva omenim preurejeno arheološko razstavo muzeja v Zürichu, na novo postavljeno etruščansko kolekcijo v Museo della Villa Giulia, odlično postavitev partenonskih plastik »Elgin marbles« v British Museum v Londonu, da omenim samo najvažnejše. Za primer sicer moderno urejene, toda kljub temu problematične postavitve arheološkega muzeja pa naj omenim muzej v Alžiru.

Optimalna rešitev za ljubljanski Narodni muzej je torej tale: stara palača za kulturno-zgodovinski oddelek in moderna stavba za arheološki oddelek. Zaradi smotrnega itinerarija muzejskega obiskovalca in zaradi tehničnih del v laboratorijih ter dela v biblioteki je potrebno, da stojita oba oddelka v neposredni sosesčini, kolikor to dopuščata urbanizem Ljubljane. Takle možnosti se odpirajo v okolici Križank ali pa v nekakšni kombinaciji z ljubljanskim gradom.

Jože Kastelic